De Levende Natuur 89 (5):158-161 (1988)

Opnieuw veel Grasuilen op de Veluwe

In het voorjaar en de zomer van vorig jaar vraten rupsen van de nachtvlinder *(Cerapteryx graminis)* honderden hektares Bochtige smele *(Deschampsia flexuosa)* kaal. Dit werd vooral geconstateerd op plaatsen waar Bochtige smele voorkwam als ondergroei in Grove dennenbos en in mindere mate in vergraste heideterreinen. Naast het Deelerwoud, kwamen er onder andere ook meldingen van de Grasuilen uit de boswachterij Kootwijk en van de Wolfhezer heide (Graveland & Berris, 1988).

De populatie-explosie van 1987 werd voorafgegaan door een winter met een forse koude-periode. De winter 1987/88 was daarentegen ongewoon zacht. Het beeld over de overlevingskansen van de eieren van de Grasuil tijdens de winter, dat uit de literatuur wordt verkregen, is niet eenduidig. Het leek dan ook interessant om na te gaan of de populatie in 1988 sterk zou worden gereduceerd of zich op een vergelijkbaar hoog niveau zou weten te handhaven.

Vóór het uitkomen van de rupsen werd er dit voorjaar in het Deelerwoud naar de eitjes gezocht. Deze werden inderdaad gevonden. In de terreingedeeltes die het jaar ervoor door de rupsen van Bochtige smele waren ontdaan bleek het aantal eitjes per oppervlakte zeer gering, tot hooguit 10 per m². Veel groter was het aantal eitjes in de zône waar de 'plaag' in de zomer van 1987 tot stilstand kwam, doordat de rupsen zich daar op een gegeven moment gingen verpoppen. Hier werden vele tientallen eitjes per m² aangetroffen. Al eerder was berekend dat, bij de in het Deelerwoud onder een scherm van Grove den optredende produktie, zo'n 55 rupsen per m² voldoende zijn om volledige kaalvraat te bewerkstelligen. Plaatselijk leek de dichtheid aan eitjes dit voorjaar dan ook toereikend om een nieuwe massale trek van de Grasuilen op gang te brengen.

Inmiddels is deze voorspelling duidelijk juist gebleken. Niet alleen in het Deelerwoud, maar onder meer ook op de Veluwezoom zijn de rupsen weer massaal 'aan het werk'. Een opmerkelijk verschil met het vorige jaar is dat de rupsen nu ook zichtbaar aanwezig zijn in de open terreinen, de vergraste heidevelden. De effekten op de vegetatie in deze terreinen zullen nog nader worden onderzocht.

Vooralsnog zijn de effekten van deze massale vraat gunstig te noemen: een hoge diversiteit van de vegetatie en meer mogelijkheden voor spontane verjonging van boomsoorten. In juni heeft Natuurmonumenten, de eigenaar van veel terreinen waar dit alles plaatsvindt, zich dan ook in een persbericht in positieve zin over deze 'plaag' uitgelaten.

Ook de komende jaren zullen de omvang en de verspreiding van de Grasuilen-populatie en de ontwikkeling van de vegetatie worden gevolgd.

Graveland, J. & L. B. Berris, 1988. Een populatie-explosie van de Grasuil in het Deelerwoud; veldwaarnemingen en implicaties voor het bestuur. De Levende Natuur 89: 98-111.

Drs. L. B. Berris
Natuurmonumenten
Noordereinde 60
1243 JJ 's GRAVELAND

Signalement

Rivierdijken. Meinummer Natura, maandblad KNNV. Te best. door overmaking van *f* 14,50 (*f* 10,— + *f* 4,50 verzendkosten) op postbanknr. 13028 t.n.v. Bureau KNNV Beheerscommissie Hoogwoud, o.v.v.: 'themanummer rivierdijken.
In ruim tien artikelen wordt nagegaan hoe het staat met vegetatie, loopkevers, vlinders, amfibieën e.a. op de winterdijken van de rivieren Rijn, Waal, Lek, IJssel, Maas en Vecht, tegen de achtergrond van de dijkverzwaringswerkzaamheden. Bijdragen o.a. van E. J. Weeda over het Fluviatiele District, K. V. Sykora & Liebrand over rivierdijken en natuurbeheer, en van G. van Dijk over praktische wenken bij dijkverzwaring naar aanleiding van ervaringen in de provincie Utrecht.

Nematoden van Nederland, een identificatietabel voor de in Nederland aangetroffen zoetwater- en bodembewonende Nematoden. Tom Bongers. 408 pag. geb. Uitg. Natuurhistorische Bibliotheek Nr. 46. ISBN 0169-5355. Te best. door overmaken van *f* 32,— (leden KNNV) of *f* 48,— (niet-leden) op postbanknr. 13028 t.n.v. Bureau KNNV, Hoogwoud.
In deze rijk geïllustreerde publicatie wordt ingegaan op de mogelijkheden die nematoden bieden voor de ontwikkeling van een biologisch bodembeoordelingssysteem. Na deze inleiding komen de biologie, morfologie en systematiek aan de orde alsmede isoleer- en verwerkingstechnieken.
Van plusminus 800 soorten wordt een beschrijving gegeven, aangevuld met afbeeldingen en, voor zover beschikbaar, oecologische informatie.
In het systematische deel zijn alle soorten opgenomen die uit Nederland (en België) bekend zijn, uitgezonderd de dierparasieten en de mariene nematoden.

Botaniseren in het buitenland, Flora's en plantenboeken. D. T. E. van der Ploeg. Landschapsoecologische Streekbeschrijving Buitenland. 55 pag. Stichting Uitgeverij KNNV. Te best. door overmaken van *f* 10,— voor leden, *f* 15,— voor niet-leden op postbanknr. 13028 t.n.v. Bureau KNNV Hoogwoud.
In dit boekje is een aantal flora's en andere plantenboeken en -boekjes opgenomen die na ongeveer 1950 zijn verschenen in de ons omringende landen en ook iets verder van huis.

Bosmossen. R. M. Bons, G. M. Dirkse & K. W. van Dort. Wetenschappelijke Mededeling KNNV nr. 186. 58 pag. Te best. door overmaken van *f* 10,— voor leden of *f* 15,— voor niet-leden op postbanknr. 13028 t.n.v. Bureau KNNV, Hoogwoud.
Bosmossen is voornamelijk bedoeld voor natuurliefhebbers die nog aan het begin staan van een mossenstudie. De tabellen zijn eenvoudig gehouden en voor de determinatie is slechts een loupe nodig. Alle algemene soorten van de in bossen voorkomende mossen zijn beschreven.

N.B. Alle bovengenoemde KNNV-uitgaven zijn in te zien en te koop in de KNNV Veld-

De Levende Natuur 89 (5):158-161 (1988)

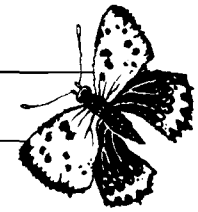

winkel, Oudegracht 237, Utrecht (tel.: 030-314797).

Natuur- en milieuvoorlichting. Handleiding voor particuliere natuur- en milieuorganisaties. Puck van Meegeren. ISBN 9012059074. 76 pag. Staatsuitgeverij. *f* 12,50.
Na kennismaking met natuur- en milieuvoorlichting presenteert de handleiding het model voor planmatig voorlichten. De eerste stap is het maken van beleidskeuzes, dan volgt het maken van een voorlichtingsplan en tenslotte een ontwerp voor de voorlichtingsboodschap.

GLE, vooruit ermee. Over de invulling van het beleid inzake de grote landschapseenheden in het Structuurschema natuur- en landschapsbehoud, een handleiding voor lokale groepen. D. Logemann. 59 pag. Stichting Natuur en Milieu. ISBN 9070211378. *f* 11,—.
De publicatie geeft de voorgeschiedenis en definiëring van de GLE's, grote landschapselementen van minimaal 5000 ha, waarvan er 39 zijn aangewezen. Vervolgens wordt ingegaan op het rijksbeleid en op de mogelijkheden die er zijn om de gebieden te beschermen tegen nadelig gebruik. De publikatie is bedoeld om lokale en regionale milieugroepen te ondersteunen bij hun werk.

Natuurbeheer op de Zeeuwse dijken. Red. A. M. M. van Haperen. 80 pag. Uitg. Zeeuwse Milieufederatie, Goes. Te bestellen door overmaken van *f* 7,— op postbanknr. 2982942 op dit adres, o.v.v. 'Dijkverslag'.
Dit is het geïllustreerde verslag van een studiedag (28 januari 1987) met de zes lezingen o.a. over vegetatie en vegetatiebeheer van de bloemdijken van Zuid-Beveland (o.m. Van Haperen en Sykora), de bloemdijken als verbindingslijn voor de fauna (Van der Made) en het beheer van droge kalkrijke graslanden (Van Tooren & Bobbink).

De otter bliuwt in wrotter. Het Friese leefgebied van de otter moet gezonder. Rapport van de Werkgroep Otters Friesland. Red. H. de Haan & U. G. Hosper. 40 pag. Uitg. It Fryske Gea.
In dit rapport wordt de huidige situatie met betrekking tot het voorkomen en de bedreigingen van de otter in Friesland behandeld. Verder worden mogelijkheden van herstel van het otterbiotoop de Alde Feanen en verbindingen met andere delen van de provincie gegeven. Ook de verbetering van de ekologische infrastruktuur en de mogelijkheid van een grootschalige vóórzuivering van IJsselmeerwater komen aan de orde.

Vleermuisbescherming, verleden, heden, toekomst. Uitg. Min. van Landbouw en Visserij, Directie NMF. 27 pag.
Sedert 1973 worden onze inheemse vleermuizen op grond van de Natuurbeschermingswet volledig wettelijk beschermd (Besluit beschermde inheemse diersoorten). De*ze aanwijzing is aanleiding geweest tot een* aantal beschermingsmaatregelen, die in deze nota zijn beschreven. De nota geeft een overzicht van maatregelen die bij kunnen dragen aan de instandhouding van onze inheemse vleermuizen.

Tussen bos en houtwal: broedvogels in een Twents cultuurlandschap. A. Schotman. RIN-rapport 88/37. 87 pag. Te best. door overmaken van *f* 13,25 op postbanknr. 5160648 RIN, Leersum.
Dit onderzoek had tot doel het verband tussen de broedvogels en de hoeveelheid opgaande begroeiïng in een kleinschalig cultuurlandschap kwantitatief te beschrijven. Het ging in het bijzonder om de invloed van de hoeveelheid bos, de lengte aan houtwallen en de verhouding daartussen.
De opzet van het onderzoek was een eenjarige patroonstudie in Twente, waarbij steekproeven worden vergeleken die verschilden in de relevante landschappelijke kenmerken. Ecologische groepen werden onderscheiden na een verdeling van de broedvogelterritoria over erven, bos en houtwallen. Een eis aan de resultaten was dat deze toepasbaar zouden zijn in de landinrichting.

Fluctuerende aantallen en activiteiten van bodemorganismen. H. Eijsackers, C. F. van den Bund, P. Doelman, Wei-chun Ma. RIN-rapport 88/33. 85 pag. Te best. door overmaken van *f* 13,— op postbanknr. 5160648 van RIN, Leersum.
In dit literatuuronderzoek is nagegaan wat onder normale omstandigheden de niveau's zijn van de aantallen en aktiviteiten van de bodemmicroflora en -fauna. Dit is gebeurd voor verschillende bodemtypen en enkele begroeiingstypen (grasland, loofbos, naaldbos). Doordat de bodemmicroflora en -fauna sterk verschilt in grootte en levenswijze zijn voor de verschillende groepen specifieke bemonsteringsmethoden nodig.
Aantallen en aktiviteiten fluctueren aanzienlijk zowel in ruimte als in tijd. Daarom moeten meer monsters op verschillende tijdstippen in het jaar, en liefst gedurende verscheidene jaren worden genomen.
Door aantals- en aktiviteitsniveau's te correleren aan bepaalde bodemeigenschappen, waarvan enkele voorbeelden worden gegeven, kan de variatie in bodemleven vanwege een verschillende bodemsamenstelling via een meer wetmatige benadering worden verwerkt in de totale beoordeling.

Het Eemland en de polder Arkemheen rond het begin van de twintigste eeuw. J. J. Smit. RIN-rapport 88/48. Te best. door overmaken van *f* 9,— op postbanknr. 5160648 van RIN, Leersum.
In het recente verleden is het aanzien van onze laaggelegen graslandgebieden sterk gewijzigd als gevolg van steeds ingrijpender cultuur-technische en landbouwkundige *maatregelen. Dit heeft grote gevolgen gehad* voor de biologische en cultuurhistorische waarden van deze gebieden. De kennis over het wezen van deze vroegere landschappen is schaars, maar niet zonder betekenis, omdat het een uitgangspunt kan vormen voor het beheer bij reservaatvorming in deze gebieden. In dit rapport, één in een serie over laaggelegen graslandgebieden, wordt verslag gedaan van een onderzoek naar het agrarisch beheer en de vogelbevolking van het Eemland en de polder Arkemheen in de eerste helft van deze eeuw, en de veranderingen daarin.

Landinrichting en houtsingels in het zuidelijk Westerkwartier. Een onderzoek naar de mogelijkheden voor en de oecologische achtergronden van de inrichting van een houtsingelgebied. B. van Berkel. Rapport nr. 23. *f* 5,—. Te best. bij Biologiewinkel, Postbus 14, 9750 AA Haren.
Studie naar de mogelijkheden van de landin*richtingswet voor natuurbescherming en de* wijze waarop deze zijn benut voor de bescherming van houtsingels. Tevens onderzocht de auteur de gehanteerde oecologische kriteria van de adviserende instanties en de wijze waarop deze in de besluitvorming zijn verwerkt. Het blijkt, dat in het onderhavige gebied een ruim gebruik gemaakt is van de wettelijke mogelijkheden tot behoud van de houtsingels. Er is echter in belangrijke mate afgeweken van gangbare oecologische kriteria, zoals soortenrijkdom en verbindingsfuncties, ten gunste van visuele aantrekkelijkheid en belevingswaarde voor de mens.

Effect van zwavelwaterstof op de vegetatie. Trijnie Akkerman. Rapport nr. 24. *f* 5,—. Te best. bij Biologiewinkel, Postbus 14, 9750 AA Haren.
Literatuuronderzoek naar de effecten van zwavelwaterstof (H_2S) op de vegetatie. Uit recent onderzoek blijkt, dat zwavelwaterstof veel giftiger is voor planten dan tot dusver werd aangenomen. De normstelling en bewaking van zwavelwaterstof lopen achter ten opzichte van andere luchtvervuilingscomponenten. De omvang van de luchtverontreiniging door zwavelwaterstof wordt in Nederland zwaar onderschat, omdat de concentraties niet in alle provincies gemeten worden. De enige norm voor zwavelwaterstof is gebaseerd op stankhinder, een kriterium, dat buiten de bebouwde kom niet zo zwaar telt. Langdurige blootstelling aan lage concentraties zwavelwaterstof veroorzaakt vooral onzichtbare schade in de vorm van groeiremming. Het vaststellen van dit type schade in het veld is niet eenvoudig, maar onderzoek naar fysiologische parameters biedt veelbelovende aanknopingspunten.

De Levende Natuur 89 (5):158-161 (1988)

Vragen en mededelingen

Advertentie.
Te koop: De Levende Natuur 1897-1987. Compleet, inclusief de 12 gekleurde platen en het registerboek. Vraagprijs *f* 1950,— (excl. pak- en verzendkosten).
J. de Jong, E. A. Borgerstraat 66, 8501 NG Joure, tel. 05138-14788.

Adreswijziging WLO.
Het secretariaat van de Werkgemeenschap Landschapsecologisch Onderzoek (WLO) is verhuisd. Het nieuwe adres is: Kempenbergerweg 67, Postbus 9201, 6800 HB Arnhem, tel. 085-452991, telefax 085-422175, postgiro 3919446.
Bijdragen voor het tijdschrift 'Landschap' kunnen naar dit adres worden verzonden.

Studiedagen

Nationaal Symposium Faunabeheer.
De Stichting Apeldoornse Milieuorganisaties 'STAM' houdt op 7 oktober een symposium over faunabeheer, voor gemeenten en andere terreineigenaren. Opgave zo snel mogelijk. Tel.: 055-662921 of 05712-72093 (na 18.00 uur).

Symposium 'Wetlands en watervogels'.
Op donderdag 29 september a.s. organiseert de afdeling Dierecologie van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN) ter gelegenheid van het afscheid van drs J. Rooth als medewerker van het instituut, in de Ir Haakzaal van het Congresgebouw IAC, Lawickse Allee 11, Wageningen, een symposium getiteld 'Wetlands en watervogels'. Aanvang 10.05 uur.
Sprekers: dr W. J. Wolff (de belangrijkste wetlands voor Nederlandse watervogels), dr J. Veen (sterns als bedreigde vogelgroep), dr A. L. Spaans (voedselconcurrentie tussen Zilvermeeuwen en Kleine mantelmeeuwen), dr A. Johnson (populatie-onderzoek en bescherming van de Flamingo's in de Camargue), drs C. J. Smit (geografische herkomst van in West-Afrika overwinterende Zilver- en Bontbekplevieren), drs B. S. Ebbinge (individuele verschillen in pleisterplaatsen bij Brandganzen) en drs A. J. Beintema (trek van Grutto naar Afrika en terug).
Belangstellenden zijn van harte welkom. Toegang gratis. Opgave echter verplicht: schriftelijk bij A. L. Spaans, RIN, postbus 9201, 6800 HB Arnhem of telefonisch (vóór 16 of na 25 september) op 085-452991, toestel 604 (werk)/085-423748 (privé).

Studiedag 'De heide, een oud landschap met toekomst'.
Het Provinciaal Natuurcentrum te Rekem (België) organiseert op 15 oktober a.s. een studiedag over de heide met de volgende sprekers en programma.
Ir. J. Geusens: De heide, een landschap met mogelijkheden; Dr. L. Allemeersch: 200 jaar geschiedenis van de Limburgse heide; Ir. Martens: Heidebeheer in Limburgse natuurreservaten; Dr. J. Stevens: Inleidend landschapsonderzoek met groepen op de heide. 's Middags is er terreinbezoek in de 'Vallei van de Zijpbeek'. Kosten B.fr. 250. Inl. Provinciaal Natuurcentrum, Populierenlaan 30, 3620 Rekem. Tel.: 011/714444.

Symposium Insektenfauna en natuurbeheer.
Op zaterdag 22 oktober organiseren de Nederlandse Entomologische Vereniging, KNNV en NJN een symposium om het belang van de insektenfauna voor het natuurbeheer te benadrukken. Naast een aantal voordrachten is er een posterpresentatie. Plaats: Jaarbeursgebouw, zaal 46. Aanvang: 10.00 uur. Dit symposium is bedoeld voor zowel amateur- en professionele entomologen als voor terreinbeheerders en plannenmakers en wil het onderlinge contact bevorderen. Inl.: Ben Brugge, Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam. Tel.: 020-5256258 (overdag).

Symposium 'Parsieten: ongenode gasten'.
De Biologische Raad organiseert in samenwerking met de Ned. Planteziektenkundige Vereniging en de Ned. Vereniging voor Parasitologie een symposium waarbij recente ontdekkingen in de wisselwerking parasietgastheer aan de orde zullen komen, op 28 oktober, Tropen Instituut Amsterdam. Inl. tel. 020-222902.

Mens en/of natuur
Het Studium generale van de Rijksuniversiteit Leiden organiseert een serie lezingen over de verhouding mens en natuur. De data zijn: 18 en 25 okt. resp. door Prof. dr D. van Arkel (RU Leiden) en Drs P. J. Schroevers (RIN, Leersum) en 1, 8, 15 en 22 nov. door Dr H. Verhoog (RU Leiden), Dr W. Achterberg (U. v. A'dam), Ir W. T. de Groot (RU Leiden) en Drs W. J. ter Keurs (RU Leiden). Plaats: Centrale Voorzieningengebouw, Cleveringaplaats 1, Leiden. Inl.: 071-277299.

Ruimte voor Groen in Vlaanderen
Met het Vijfde Groencongres wil de Vereniging voor Groenvoorziening een efficiënte groenstrategie uitstippelen voor Vlaanderen. Eerste Congresdag 18 september, daarna Interval met gespreksgroepen, tenslotte Tweede Congresdag op 18 november. Aula Rijksuniversiteit Gent. Secr. Prof. Dr. F. Snacken, Geologisch Instituut R.U.G., Krijgslaan 281, 9000 Gent, tel. 091/225715.

Herfstkampen N.J.N.
In de periode tussen 15 en 23 oktober organiseert de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (N.J.N.) een tiental herfstkampen, verspreid over het hele land. Jongeren tussen de 12 en 23 jaar trekken dan 5 of 6 dagen lang iedere dag de natuur in, slapen in tenten of in de schuur van een boerderij en koken voor zichzelf.
Inleidingen schriftelijk aanvragen bij: N.J.N., Noordereinde 60, 1243 JJ 's-Graveland.

Stichting Coördinatie Landschapsonderhoud Overijssel
Samen met de IVN wordt een herfstkamp georganiseerd in de Weerribben voor jongeren van 15 tot ca 27 jaar, waarbij onderhoudswerkzaamheden worden verricht en voorlichting over het gebied wordt gegeven door de beheerder, SBB. Totale kosten *f* 35,—. Inl. en inschrijving: tel. 05290-1731.

Landschaps Doe-Dag 1988
Dit jaar wordt de Landschaps Doe-Dag georganiseerd op zondag 2 october 1988 in de vorm van een fietstocht. De tocht voert door het fraaie landschap van Midden-Limburg (Born, Susteren, Echt en Montfort).
Op de route kunt U kennis maken met de belangrijkste organisaties die zich in Limburg bezig houden met het beheer en onderhoud van landschapselementen.
Inl. tel.: 04570-31200.

Nationale werkdag in het landschap
In alle provincies vinden op 29 oktober a.s. activiteiten plaats in het kader van landschapsbeheer, bestaande uit voorlichting, werkzaamheden, fietstochten etc. Inl. bij Landelijk Overleg Natuur- en Landschapsbeheer, tel.: 030-340777.

Tentoonstellingen

Vleermuizen, biologie en bescherming.
Ons land herbergt ongeveer 19 soorten vleermuizen, een sterk gespecialiseerde zoogdiergroep die schrikbarend achteruit gaat. Met de tentoonstelling 'Vleermuizen' tracht het Utrechts Universiteitsmuseum in samenwerking met de tentoonstellingsafdeling van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie in Leiden en het Natuurhistorisch Museum van de stad Maastricht, een beeld te geven van de ontstaansgeschiedenis en de levenswijze van de vleermuizen tegen de achtergrond van het onderzoek dat in Nederland aan deze dieren is gedaan.
De tentoonstelling in het Universiteitsmuseum, Biltstraat 166, Utrecht duurt tot 23 oktober 1988.
Geopend: maandag t/m vrijdag van 10.00-17.00 uur, zondag van 13.00-17.00 uur. Inl. tel.: 030-731305.

De Levende Natuur 89 (5):158-161 (1988)

Bert Bos

Inhoudsopgave

Stedelijk groen meer oecologisch beheerd? Ecological management of urban vegetation. A. Koster **162**

Libellen in een stadspark. Dragonflies in a city-park. L. G. J. Huijs **167**

Verspreiding van zaden door maaimachines en grote herbivoren.
Seed dispersal by hay-making machines and by large herbivores. J. P. Bakker & Y. de Vries **173**

Het licht is rond. Pierre Kemp **177**

Beheer van ongewervelde diersoorten. Management of invertebrates. A. A. Mabelis **178**

De Amsterdamse Hortus **181**

Een gemeentelijk landschapsecologisch onderzoek naar effecten van vermesting op bosvegetatie. A municipal landscape ecological research project on effects of ammonium deposition on vegetation. W. Timmermans & H. P. J. J. Cuppen **182**

Boekbespreking **189**

Signalement **190**

Vragen en mededelingen **191**

Inhoud 89ste jaargang **192**